

“QARAQALPAQ ÁDEBIYATI” GAZETASINDA ÁDEBIYATTANIWDIŃ AYRIM MÁSELELERI

Mnajatdinova Makarya

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistrantı

Annotaciya: Bul maqala “Qaraqalpaq ádebiyatı” gazetasında járiyalanğan ádebiyattanıw boyınsha ayrım máseleleri hám gazetaniń búgingi kúndegi iskerligi haqqında sóz etemiz.

Gilt sózler: poeziya, proza, dramaturgiya, esse-ocherk, esse-povest, esse-roman.

Аннотация: Данная статья была опубликована в газете «Коракалпок литература» и посвящена специальным вопросам литературоведения и деятельности газеты на сегодняшний день.

Annotation: This article was published in the newspaper "Korakalpok Literary" and is about special issues of literary studies and the activities of the newspaper today.

Tez pát penen rawajlanıp baratırǵan zamanda ilim-texnikaǵa, óndiris hám basqa da tarawlarǵa bolǵan talaplar artıp barmaqta. Usı talaptan kelip shıqqan halda, ilim de jedel rawajlanıw jolında. Mámleketimiz tariyxında ilimge bolǵan kózqaras Orta ásirlerden baslap óz kórinisin tawıp kelgen. Ata-babalarımız filosofiyalıq hám tábiyiy ilimlerdi ózlestirip, olar ústinde búgingi kún zamanagóy ilim-pánine úlken úles qosqan jańalıqlardı jarata alǵan.

“Qaraqalpaq ádebiyatı” gazetası mine usı baǵdardaǵı jumıslardı ele de rawajlandırıp kiyatırǵan baspasóz deregi bolıp, ondaǵı ádebiyat máselesi jónindegi maqalalardı ayrıqsha kózge kórinıwi múmkin. Biz gazetadaǵı ádebiyattanıw máselesine arnalǵan maqalalardı kórip shıqqanımda, olardı kórkem ádebiyatǵı úsh túr kózqarasınan bahalawdı maqul kórdik.

“Qaraqalpaq ádebiyatı” gazetasında 2011-2017-jıllar aralıǵında lirika máselesi boyınsha 40 qa shamalas, proza máselesi boyınsha 50 ge jaqın maqalalar járiyalanǵan. Al dramaturgiya máselesi boyınsha heshqanday maqalalar járiyalanbaǵan. Biz solardıń ayrımlarına ǵana toqtap ótpekshimiz.

Ádebiyattanıw máselesine arnalǵan usınday maqalalardıń biri professor Q.Orazımbetovtıń “Sın dúzlemey, min dúzelmeydi” atlı maqalasında búgingi ádebiya processte járiyalanıp atırǵan shıǵarmalar hám olarǵa ilimpazlardıń qatnası haqqında óz pikirlerin bildirgen. Ayrım ilimiy maqalalardı hám bahalardı sına aladı. Sonıń menen

birge barlıq ádebiyattanıwshı ilimpazlardı aktivlikke shaqıradı. Maqalanıń juwmaǵında óz pikirlerin bildirip bolǵannan soń, mınaday pikirlerdi bildiredi: “Ádebiy sınıń rawajlanıwı ushın soǵan ılayıq kórkem ádebiyattıń dóreliw zárúrligi de bar. Biraq bunıń menen házirgi qaraqalpaq ádebiyatında kórkem shıǵarmalar dóretilmey atır demekshi emespen. Al sol dóretilip atırǵan shıǵarmalarǵa óz waqtında qalıs pikir bildiriw, tilekke qarsı, tómen. XX ásirdeń 60-70-jıllarındaǵı ádebiy sınıń aktivligi búgin jetispey atır. Jasqanshaqlıq kórsetiw, tek kewilge qarap, jeke insanıyılıq qatnasıqlarǵa qarap, is júrgiziw endigiden bılay jaramaydı. Bul biziń ádebiyatımızdı alǵa qaray rawajlandırmaıdı. Biz de dógeregimizge qarap basqa xalıqlar ádebiyatındaǵı ádebiy processke boy jarıstırıwımız kerektey tuyılmaqta”[1.7]. Shını menen de qaraqalpaq ádebiy processinde payda bolıp atırǵan shıǵarmalarǵa qalıs pikir bildiriw, olardıń jetiskenlikleri hám kemshiliklerin áshkara sına alıw júdá az ushıraspaqta. Ádebiyattanıwshı ilimpazlardıń ádebiy processtegi iskerligi tómenge túsip qalǵan. Máselen, shayır hám jazıwshı K.Kárimovtıń sońǵı jıllarda 10ǵa jaqın romanları járiyalandı. Olardıń tek ayrımlarına ǵana baha berildi. M.Nızanovtıń povest hám romanlarına bolǵan sını pikirler de az. M.Nızanov dóretiliwshiligi aktivlik, tez pátlilik penen xarakterli. Sebebi jazıwshınıń búgingi kúnge shekemgi baspa júzin kórgen shıǵarmaların sanasań, san jetpesteı. Belgili jazıwshı hám jurnalist Sh.Usnatdinov aytqanıday, M.Nızanov “atlıǵa jetkermes piyada”[2. №152] bolıp, qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıwına jańadan-jańa shıǵarmaları menen úles qosıp kelmekte.

Qaraqalpaq prozası máselelerine arnalǵan birqansha maqalalar járiyalanǵan bolıp, solardıń biri professor Q.Orazımbetov hám J.Saǵidullaevalardıń “Bas qaharmannıń erlikleri” “Muhabbat oynıları” haqqında shıǵarma” maqalasında A.Sultanovtıń dóretiliwshiligine tikkeley sınılıq kózqaras penen bahalaw kórinip turadı. Ádebiyat birinshi gezekte adamdı ádep-ikramlılıqqa úyretiwı lazım. Ekinshiden, ádebiyat kitap oqıwshıǵa adamgershilikten sabaq beredi. Sonıń ushın jazıwshılar oqıwshılardı shıǵarmaları menen ádep ikramlılı bolmaǵa úyretip, adamgershilikten sabaq beriw wazıypasın unıtpaǵanı shárt jáne minnet esaplanadı.

Ádebiyattıń rawajlanıw dárejesi belgili muǵdarda onda janrlıq kóp túrlilikke, hár qıylı stil hám baǵdardaǵı shıǵarmalardıń bolıwına baylanıslı ekenligi ras. Songı dáwirde ádebiyatımızda ocherk-esse, povest-esse, roman-esse hám taǵı basa usı sıyaqlı qospaq janrdaǵı jańa dóretpeler kóbeyip barmaqta. Biraq, degen menen aqırǵı jılları ádebiyatımızda ayrım dóretilgen bunday shıǵarmalar «talap dárejesindeme?» degen soraw bolıwı tábiyiy. Mine usı sorawǵa professor Quwanıshbay Orazımbetov penen docent J.Saǵidullaevanıń «Qaraqalpaq ádebiyatı» gazetasınıń 2012-jıl yanvar ayındaǵı sanında «Bas qaharmannıń «Erlikleri» hám muxabbat oynıları haqqında shıǵarma» atamasındaǵı maqalasında juwap alsaq boladı. Maqala tiykarınan ádebiyattaǵı

janlarning diffuziyalashuvi masalasiga arналgan bolip, onda A. Sultanovning «Muxabbat mavritleri» esse-povesti analizga tartilgan. Ilimpazlarning bul maqalasi sınıq xarakterge iye bolip, ol jazıwshınıń atı atalgan shıǵarmasın onıń ózi aytqanday esse-povest emes ekenligin aytadı hám óz pikirin esse hám povest janlarınıń kórkemlik prinsiplerine súyenip dálillep beredi.

Ulıwma mazmunǵa kelse, avtor gruppası volgogradlı Masha degen qızǵa, bir qarasańız qaraqalpaq tili hám ádebiyatı fakultetinde oqıtuǵın Qızlargúl degen qızǵa «ashıq bolıp» qaladı, yaki, kerisinshe, onı hámme qızlar jaksı kórip qala beredi, sonnan paydalanıp bul qızlardı ol basqa joralarına hayallıqqa alıp qashıp beredi. Máselen, meduchilishede oqıtuǵın, otırıpada «bir kóriwde ashıq bolp qalgan» Tamara yamasa oǵan sırtınan ǵaybana ashıq bolıp júrgen awıllası Bazargúl waqıyaları. Avtor bulardı jaslıqtaǵı «muxabbat mavritleri» sıpatında óziniń tilinen bayanlaydı. Bul jaǵdaylar maqlada basqa novellası menen salıstırmalı túrde ashıp berilgen: «Jáne de «Tárezesi basılǵan tın» bóliminde qaharmannıń nóser jawınıń astında gruppası Masha menen ótkergen túndegi is-háreketleri jeńilteklikten basqa nárese emes. Bunday primitiv súwretlewler jazıwshınıń erterektegi «Ámiwdáriya» jurnalında járiyalanǵan «Jawınnan soń» (1997, №12) dep atalgan novellasında da ushrasadı. Biraq onda avtor bul motivti urıs dáwiriniń ashshı haqıyqatlıǵın ashıp beriw maqsetinde qollanadı. Degen menen bul bayanlawlar oqıwshınıń qálbinde hesh qanday estetikalıq tásir oyatpaydı».

Maqaladaǵı bul qatarlarǵa bólim basındaǵı pikirimizdi dawam ettirip, kórkem ádebiyat wazıypası oqıwshınıń ádebiy talǵamın tómenletiw emes, al onı barınsha joqarılatıw, oqıwshılardı kórkem óner dúnyasına intıq etiw. Solay eken, avtorlarımız turmıs haqıyqatlıǵın kórkem haqıyqatlıqqa aylandırıwda kórkem ónerdiń baslı wazıypaların sonıń ishinde kórkem obraz jaratıw, estetikalıq tásir qaldırıw, tárbiya beriw sıyaqlı masalelerdi umıtpawı tiyis. Juwmaqlastırıp aytqanda, songı dáwirde ádebiyatımızda «qosıq»sımaq, «shıǵarma»sımaq dóretpelerdiń kóbeyip baratırǵanlıǵına baylanıslı ádebiyatshılar, jazıwshı shayırlar ulıwma ádebiyat jankúyerleri arasında «jawınnan songı zamarrıqlardan» degen frazaniń jiye isletiletuǵın bolıp baratır... sol sıyaqlı kórkem prozamızda «esse-ocherk», «esse-povest», «esse-roman» dep aydar taǵılǵan biraq sol qospaq janrdıń ulıwma kórkem ónerdiń úlgesine juwap bermeytuǵın dóretpelerdiń kóbeyip baratırǵanlıǵı oǵada táshwishli jaǵday bolıp esaplanadı. Eger jaǵday usılay dawaam ete berse qaraqalpaq ádebiyatı dúnya ádebiyatı menen teń qádem taslawı bılay tursın, óziniń burınǵı rawajlanǵan dárejesinen de páske ketiwi hesh gáp emes.

Shıǵarmaǵa bunday qalıs jantasıw búgingi ádebiy processte onshellı ushıramaydı. Biraq solay bolsa da bireń-sarań gezlesedi.

Proza máselesine arnalğan jáne bir kólemli maqala bul gazetaniń 2014-jılǵı 11-sanında filologiya ilimleriniń doktori P.Nurjanovtıń “Ǵárezsizlik hám qaraqalpaq romanslılıǵı” maqalası bolıp, onda qaraqalpaq romanslılıǵınıń búgingi kúndegi rawajlanıw barısı, dóretilip atırǵn shıǵarmalar hám olarǵa ádebiyattanıwshı ilimpazlardıń qatnası máselelerine ayrıqsha kewil bólgen. Maqalanıń juwmaǵında ilimpaz mınaday pikirlerdi bildirip ótedi: “Ǵárezsizlik dáwirindegi romanniń izertleniw talap dárejesinde dep bolmaydı. Bul baǵdarda J.Bazarbaev, S.Bahadırova, Q.Járimbetov, K.Allambergenov, K.Qurambaev, Q.Orazımbetov, J.Esenov, Z.Bekbergenova, G.Begmuratova h.t.basqalardıń ayırım recenziya, ilimiy maqala, yubiley múnásibeti menen jazılǵan maqala túrindegi miynetlerin, bir qatarlardıń avtorınıń avtorınıń oqıw qollanbasın, monografiyaların, maqalaların esapqa almaǵanda, dáwir romanslılıǵın tutas ádebiy qubılıs sıpatında izlewge baǵıshlangan ilimiy miynetler ele shıqqan joq. Negizi bul dáwir romanslılıǵı bunnan bılay da tereńirek hám arnawlı túrde izertlewge ılayıq dep esaplaymız.”[3.2]

Juwmaq ornında sonı aytıp ótiw kerek, «Qaraqalpaq ádebiyatı” gazetasında járiyalangan ilimiy-teoriyalıq hám publicistikalıq maqalalar tar kólemde bolıp, olarda kórkem ádebiyatıń barlıq máselelerin qamtıp almaǵan hám kópshilik maqalalar yubiley múnásibeti menen yamasa qanday da bir ilimpaz yamasa jazıwshı-shayırdıń ómiri hám dóretiliwshiligine, ilimiy dmretiwshilik jolına arnalğan maqalalar basımraq bolıp keledi. Bizińshe, kóbirek ilimiy analiz jasalğan sınılıq kózqaras penen bahаланған maqalalar qaraqalpaq ádebiyattanıw ilimi ushın oǵada zárúrli bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar:

1. Оразымбетов Қ. Сын дүзелмей, мин дүзелмейди.//Қарақалпақ әдебияты. 2012. Март.
2. Уснатдинов Ш. Атлыға жеткермес пияда (ямаса жазыўшы М.Нызановтың әдебий портретине эскизлер). //:«Еркин Қарақалпақстан». 2009-жыл. 19-декабрь. №152
3. Нуржанов П. Ғәрезсизлик хәм қарақалпақ романшылығы.//Қарақалпақ әдебияты. 2014. Ноябрь.